

**Een perspectief voor het M HKA?
Conclusies uit een onderzoeksrapport & beleidsaanbevelingen van de
stuurgroep
(21 oktober 2014)**

0. Situering

Het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen is een van de musea die als 'Instelling van de Vlaamse Gemeenschap' zijn aangeduid. Het M HKA is gehuisvest in een verbouwde en uitgebreide graansilo aan de Leuvenstraat in de Antwerpse Zuidwijk. In het culturele veld en bij de Vlaamse overheid leeft al langer het besef dat het M HKA kampt met een aantal (infrastructurele en andere) noden. In haar *Beleidsnota Cultuur 2009-2014* formuleerde toenmalig cultuurminister Schauvliege de intentie om de bestaande infrastructuur te evalueren en het M HKA te stimuleren een sterk internationaal profiel en een voortrekkersrol in eigen land uit te bouwen. Om mogelijke beleidskeuzes en de consequenties daarvan te verhelderen, nam het Team Vlaams Bouwmeester in 2012 het initiatief voor een studie onder de titel *Musea voor hedendaagse kunst in Vlaanderen. Hoe/wat/waar? - de M HKA casus*. Voor de precieze omschrijving van de onderzoeksvraag en de opvolging van deze studie werd een stuurgroep samengesteld met vertegenwoordigers van het Agentschap Kunsten en Erfgoed, het M HKA en het Team Vlaams Bouwmeester alsook experts uit het veld van de architectuur en beeldende kunst.

De opdracht voor de studie werd voorjaar 2013 middels een onderhandelingsprocedure zonder voorafgaande bekendmaking toevertrouwd aan het onderzoeksteam Labo A (Vakgroep Architectuur en Stedenbouw UGent). Labo A deed voor een luik ontwerpend onderzoek op zijn beurt een beroep op het architectenbureau 51n4e.

Ondertussen wordt in het regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2014-2019 het M HKA vermeld onder de culturele 'topambassadeurs' die meer armslag moeten krijgen en worden investeringen in de vernieuwing van het gebouw in het vooruitzicht gesteld. Het definitieve onderzoeksrapport, neergelegd in september 2014, kan hiervoor als beleidsvoorbereidend document dienen.

1. Het onderzoeksrapport Labo A & 51n4e

Labo A heeft in samenwerking met het architectenbureau 51n4e een dubbel-rapport opgesteld waarin het M HKA wordt getypeerd als instelling en waarbij het gebouw als museumgebouw wordt geëvalueerd. Het rapport behandelt op een heldere en bruikbare wijze belangrijke algemene aspecten van het museum als instelling en als architectuur, en verdient als dusdanig verspreid en opgevolgd te worden.

Het rapport typeert het huidige M HKA en situeert het in het beeldende kunst- en museumlandschap, waarbij het M HKA getoetst wordt aan het model van de museumtaken zoals geformuleerd door ICOM, en vergeleken wordt met een aantal buitenlandse musea en kunstinstellingen. Het rapport constateert dat het M HKA de

taken die het vandaag toegeschoven wordt, niet goed kan opnemen *wegens te schaarse aankoop- en werkingsbudgetten* en *wegens een functioneel onaangepast museumgebouw*. Gesteund door een conceptuele analyse van de taken van een museum en van de (ruimtelijke) componenten van het museumgebouw formuleert het rapport vervolgens aanzetten tot vijf ontwikkelingsscenario's.

Een cruciaal inzicht van de studie is dat de traditionele opvatting dat elk museum naar eigen vermogen *gelijkmatig alle* museumfuncties kan of moet vervullen – een opvatting die impliceert dat een kwantitatieve groei van de werkingsmiddelen of de werkingmogelijkheden (een groter gebouw bijv.) automatisch zou resulteren in een betere werking – problematisch is geworden. Deze logica kan enkel gelden voor zeer grote instellingen met middelen die de Vlaamse context te boven gaan. Dit betekent *niet* dat het ook met minder middelen kan, wel integendeel: de institutionele basis van de beeldende kunst en de museumwerking in Vlaanderen is overduidelijk ondergefinancierd. Het inzicht houdt *wel* in dat het succes van de sterke kunstinstituten van de 21e eeuw berust op een *overwogen profilering* door een *specifieke clustering en dosering van diverse museumfuncties*, gekoppeld aan een *specifieke locatie* en een *gepast gebouw*. Een klassiek middelgroot museum dat alle museumfuncties op een middelmatige manier opneemt kan niet (meer) concurreren met meer geprofileerde (grotere of kleinere) instellingen.

Op basis van het voorgaande concludeert het rapport dat een toekomstscenario voor het M HKA als 'Vernieuwd Middelgroot Museum', waarbij de verschillende museale opdrachten die het nu geacht wordt op te nemen *gelijkmatig verder* uitgebouwd worden, *geen goede optie* is.

Het rapport van Labo A komt tot vijf mogelijke én plausibele scenario's, waarbij het M HKA door een specifieke clustering en dosering van taken telkens een sterk en duidelijk *institutioneel profiel* krijgt:

1. Overzichtsmuseum – Museum voor Hedendaagse Kunst
2. KunstHal
3. Discursief Platform voor Kunst, Cultuur & Maatschappij
4. Kennis- en expertisecentrum
5. 'De BeeldNatie': een centraal onderzoeksdepot en archief met studietentoonstellingen

De ontwerpmatige analyse van 51n4e leidt, vertrekkende van het concept van een multifunctioneel gebouw of een multifunctionele clustering van gebouwen, uit de gegevens van het bestaande M HKA in zijn omgeving, drie plausibele *ruimtelijke ontwikkelingsscenario's* af:

1. een clustering van het KMSKA en het M HKA
2. het Antwerp Art district: M HKA als onderdeel van een verder te ontwikkelen 'museumwijk' (functie op niveau Stad A'pen).
3. Flanders Art Bank: M HKA als logistiek en symbolisch centrum ('back-office') van het institutionele kunstenlandschap (functie op schaal Vlaanderen)

2. Conclusies en overwegingen van de stuurgroep

De stuurgroep heeft de vijf alternatieven geëvalueerd in het licht van factoren die buiten het bereik van de studie en het onderzoeksrapport vallen, maar wel relevant zijn voor beleidsbeslissingen, met name:

- de globale sterktes en zwaktes van het bestaande institutionele veld voor het kunst- en museumbeleid in Vlaanderen;
- een vergelijking van de meerwaarde en duurzaamheid van de verschillende scenario's voor de uitbouw van het institutionele beeldende kunstenlandschap op middellange termijn;
- de principiële beslissing om de autonomie van het stedelijk cultuurbeleid te vergroten en de provinciale culturele bevoegdheden te herverdelen;
- de stadsontwikkeling op het Antwerpse Zuid.

De studie van Labo A onderscheidt terecht museale taken enerzijds (verzamelen; bewaren; bestuderen, tonen; communiceren) en museale 'componenten' anderzijds (d.w.z. taken of onderdelen van de museumwerking die zich 'ruimtelijk' uitdrukken). De stuurgroep volgt het pleidooi om de museale 'taken' die het profiel van het museum als institutie bepalen en de 'componenten' die het organigram van het museumgebouw specificeren, *afzonderlijk* te beschouwen, en na te gaan hoe een museumprofiel kan mikken op een sterke *match* van een cluster van taken en een compositie van componenten.

Sommige van de traditionele museale taken kunnen inderdaad wellicht best niet verdeeld en gefragmenteerd worden over de verschillende museale instellingen en/of beslissingscentra, maar opgenomen worden op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap teneinde (in de toekomst) een 'kritische massa' te garanderen of om duurzaam en efficiënt te werken.

Zo bijvoorbeeld een belangrijke museumtaak - zonder directe ruimtelijke impact: de collectievorming, d.w.z. het beslissen welke kunstwerken terechtkomen in publiek bezit, als garantie voor de publieke beschikbaarheid van voldoende representatieve kunstwerken, en voor het beschikken over een interessant 'ruilmiddel' in het leenverkeer met buitenlandse musea. In het verleden was de eigen fysieke collectie het 'lichaam' en het 'gezicht' van een museum. De identiteit van een museum kan in principe hiervan worden losgemaakt. Terwijl een vaste collectiekern veelal wel het 'lichaam' zal zijn en sleutelwerken in eigen bezit wel het 'gezicht' van een museum uitmaken, hoeft en kan niet elk museum (meer) per bepaling een 'eigen' coherente verzameling verder uitbouwen, laat staan 'volledigheid' nastreven, en hoeft het niet enkel te tonen wat het bezit of te bezitten wat het toont: de kern van het profiel of de 'identiteit' van een museum is zijn visie en werking, en is product van zijn specifieke activiteit (de aandachtspunten op middellange termijn, de eigen tentoonstellingsgeschiedenis, enz.) en zijn expertise.

Een gelijkaardig argument geldt voor de museumtaak van het 'bewaren', begrepen als de fysieke opslag, de materiële zorg, de restauratie, en het leenbeheer voor kunstwerken. De musea nemen nu elk afzonderlijk, meer of minder professioneel, de zorg voor het bewaren en beheren van hun historische collecties op. Deze belangrijke museumfunctie, die zeer technisch is, en een grote en specifieke professionaliteit en

bijzondere omstandigheden vraagt, kan echter eveneens losgemaakt worden van de museumfunctie van het tentoonstellen, en ook van het 'verzamelen' of 'bezitten'.

Het is dus mogelijk de museale taken van elkaar los te maken, ze weloverwogen te bundelen en te doseren, en zo specifieke profielen voor de diverse instellingen binnen het institutionele kunstlandschap in Vlaanderen te bepalen, ten einde een heterogeen en productief kunstenveld te garanderen.

3. Evaluatie & voorstel van de stuurgroep: een perspectief voor het M HKA

Het rapport van Labo A noemt als eerste mogelijk scenario voor een verscherpt profiel van het M HKA de omvorming van het M HKA tot een 'Kunsthof voor de Stad Antwerpen'. De instelling zou dan afslanken tot een ontvangende tentoonstellingsplek die (gelijktijdig) een diversiteit van grootschalige culturele tentoonstellingen kan ontvangen. Daarbij zouden in elk geval de verzamel- en bewaarfunctie worden afgestoten, en de (technische) tentoonstellingsfunctie en ontvangstfunctie uitgebouwd. De zin of urgentie van een Kunsthof als onderdeel van de culturele infrastructuur in Antwerpen dient apart nagegaan. De stuurgroep wijst dit scenario af omdat het *op het niveau van de museale institutionele en infrastructurele organisatie in Vlaanderen* bijkomende problemen en noden creëert zonder tegelijk voor prangende problemen oplossingen te bieden.

De scenario's van een institutionele herprofilering en fysieke verbouwing van de huidige M HKA-vestiging tot 'Discursief platform' of tot 'Kennis- en expertisecentrum' komen, zo meent de stuurgroep, niet tegemoet aan de meest dringende noden van het kunstenveld, en kunnen niet in de plaats komen van het huidige M HKA.

De stuurgroep acht twee scenario's aantrekkelijk en realistisch, doordat ze elk apart, maar vooral in aanvulling op elkaar, het huidige profiel van het M HKA verscherpen, en elk een belangrijke en innoverende functie binnen het kunstenveld opnemen. Dit laat toe ook de taken van andere beeldende kunstinstellingen te (her)formuleren, en zo het gehele veld op langere termijn duurzaam te versterken. Bovendien bieden ze een zinvolle en realistische oplossing voor een aangepaste bestemming van het bestaande M HKA-gebouw.

Vooreerst: 'Het overzichtsmuseum - Museum voor Hedendaagse Kunst'.

Er is op dit moment in Vlaanderen geen museum waar voor een breed geïnteresseerd binnen- en buitenlands publiek, in een quasi-vaste opstelling, een breed overzicht geboden wordt van de (geschiedenis van) de internationale moderne en hedendaagse kunst, met representatieve werken en sleutelwerken van kunstenaars en kunst uit de regio, gesitueerd binnen de lokale en de internationale context. Het is zinvol en mogelijk om de museale opdracht van het M HKA te herformuleren als een dergelijk – kunsthistorisch – publieksmuseum. Een dergelijk overzichtsmuseum is noodzakelijkerwijze naar buiten gericht, gericht op een breed geïnteresseerd publiek. Het heeft een quasi-vaste opstelling als basis, en daarnaast een eigen en ontvangend aanvullend programma van thematische en monografische tentoonstellingen die het verhaal van de vaste tentoonstelling uitdiepen, en de

actuele kunstontwikkelingen een achtergrond bieden, historisch contextualiseren, en zo inzichtelijk maken.

Een dergelijk museum kan – wanneer gevestigd in Antwerpen (op het Zuid, of op Linkeroever?) – ook fysiek worden opgevat als complementair aan het KMSKA, en onderdeel vormen van een ‘Museumbuurt’ of ‘Museum-as’

Er is verder onderzoek nodig om te evalueren in welke mate, of op welke manier, de collectie van het huidige M HKA, samen met de collectie van de Vlaamse Gemeenschap en/of werken van de ‘Collectie Vlaanderen’, de werken kunnen leveren voor een dergelijk referentiemuseum, en op welke manier de eventuele lacunes zouden kunnen worden ingevuld. Mogelijke pistes zijn daarvoor vanzelfsprekend (langdurige) bruiklenen uit private verzamelingen van hedendaagse kunst.

Deze museuminstelling vraagt een goed herkenbaar, uitnodigend en toegankelijk gebouw, dat een stadsdeel centraliseert, en grotere groepen bezoekers tegelijk kan verwerken. Het *nadeel* van deze nieuwe profilering is dat het huidige M HKA-gebouw niet geschikt is of een zeer dure en ingrijpende verbouwing zou vragen.

Het tweede scenario: het ‘Centraal onderzoeksdepot’ – de ‘BeeldNatie’.

Dit scenario is geïnspireerd door succesvolle buitenlandse voorbeelden waar een centraal depot voor kunstwerken met werkplaats voor restauratie gekoppeld wordt aan een ‘gespecialiseerde’ ontsluiting voor curatoren, onderzoekers, kunstenaars, studenten, enz. De daar gedeponeerde werken worden zo ontsloten en gebruikt zonder dat ze - via vaste opstellingen of kostelijke tijdelijke tentoonstellingen ‘getoond’ worden. Een dergelijke museuminstelling is eerder ‘naar binnen’ gericht, dat wil zeggen: ze werkt met een publiek van betrokkenen en omvat een bibliotheek en leeszaal, toonkabinetten, kleinschalige studietentoonstellingen, publicaties, webcommunicatie, enz.

Een dergelijke instelling ontbreekt in het huidige kunstenveld in Vlaanderen, en ze wordt uitdrukkelijk gemist. De grote ‘winst’ van het oprichten van een ‘BeeldNatie’ voor het institutionele kunstenlandschap in Vlaanderen zou zijn:

- het concentreren en professionaliseren van logistieke behandeling van openbaar kunstbezit en van de expertise in conservatie, restauratie, transport, bruikleen, enz. (met oplossing voor het beheer van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap, en van de provinciale collecties die mogelijk doorgeschoven worden; mogelijkheid van koppeling aan opleidingen in restauratie, curatorenopleidingen, enz.);
- het creëren van een ‘hoofdkwartier’ en van één ‘loket’ voor binnen- en buitenlandse specialisten voor de kunst in Vlaanderen.

Een belangrijk voordeel van dit scenario is dat de huidige locatie en het gesloten en ‘nukkige’ gebouw, dat als een soort bedrijfsgebouw aan de kade staat, mits de noodzakelijke aanpassingen, de functie van BeeldNatie wel kan opnemen.

4. Besluit:

Er tekent zich een dubbelscenario af waarbij enerzijds de opdracht van het M HKA verscherpt en verduidelijkt wordt tot 'Overzichtsmuseum', en voor dit museum een nieuw belangrijk publiek gebouw wordt opgericht (bijvoorbeeld in de huidige museumbuurt, op de kade of op Linkeroever), en anderzijds het huidige M HKA-gebouw omgevormd wordt tot een depot- en expertisecentrum dat werkt voor een landelijk en internationaal publiek maar zich inschakelt in de kunstactiviteit op en rond het Zuid en deze versterkt.

Op deze manier worden twee grote zwaktes van het huidige kunstmuseumlandschap in Vlaanderen geremedieerd, het huidige M HKA-gebouw gevaloriseerd, en de stadsontwikkeling in Antwerpen gestimuleerd.

De stuurgroep stelt voor om een vervolgstudie op te starten waarbij dit dubbelscenario zowel institutioneel als architecturaal en stedenbouwkundig wordt uitgewerkt.

Stuurgroep studie M HKA:

Wouter De Ploey, Directeur McKinsey & Company en voorzitter Raad van Bestuur M HKA

Bart De Baere, Directeur M HKA (afgevaardigde van Wouter De Ploey)

Marina Laureys, Afdelingshoofd Erfgoed, Agentschap Kunsten en Erfgoed

Arjen Oosterman, Hoofdredacteur architectuurmagazine *Volume*

Peter Swinnen, Vlaams Bouwmeester

Luc Tuymans, kunstenaar

Bart Verschaffel, Hoogleraar vakgroep Architectuur & Stedenbouw UGent